

УДК 316.613

СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ АГРЕСИВНОСТІ СТУДЕНТІВ У СУЧАСНІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ

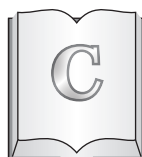
Олександра КАЧМАР

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
початкової освіти, Прикарпатський
національний університет імені Василя
Стефаника (м. Івано-Франківськ)

© Качмар О., 2017

Ключові слова: агресія, агресивність, вища освіта, глобалізація, діалог, гнучке мислення, дистанційна освіта, міжкультурна взаємодія.

У статті запропонована авторська концептуалізація стратегій вищої освіти, орієнтованих на упередження, подолання чи мінімізацію агресивності студентів. Дослідження стратегій здійснено довкола ключових викликів сучасній вищій освіті (інформаційні технології та глобалізаційні тенденції), що дозволило виявити ускладнений характер обґрунтування цілісної концепції подолання агресивності, адже зазначені виклики носять динамічний характер. Гідно зустріти виклики поширення ідей агресивності здатна університетська освіта, яка спирається на імператив діалогічної взаємодії, потребу розбудови гнучкості мислення та підтримку відкритості світоглядних орієнтацій, а не на конкретні механізми протидії наперед визначеним формам агресивності в освітньому просторі.

учасна епоха визначається динамічністю та багатомірністю модернізаційних процесів, які розгортаються у планетарних масштабах. Переважно вектор зазначених соціокультурних трансформацій носить глобалізаційну спрямованість: відбувається ревізія «соціальної архітектури» окремих суспільств, здійснюється пошук нових ролей для звичних соціальних інститутів, обґрунтовуються моделі нових інститутів та в цілому відбувається утвердження антропологічного проекту людини третього тисячоліття. Відповідно до зазначених процесів, система освіти на усіх її рівнях намагається здійснити пошук власних модернізаційних проектів, які б забезпечили співмірність надаваних освітніх послуг суспільному запиту.

З одного боку, за своєю сутністю глобалізаційні процеси спрямовані на зближення культур, на високу діалогічність міжкультурної взаємодії, на забезпечення більш широких можливостей для людини в плані реалізації нею своїх невід'ємних прав та свобод – права на освіту, вільного переміщення, свободи віросповідання та свободи слова тощо. Заразом маємо визнати, що процеси утвердження нового світо-

вого порядку не позбавлені складних протиріч, а пропоновані ідеали залишаються поза межами реальних перетворень. Більш того, динаміка соціокультурних трансформацій свідчить про небезпеки ефекту Матвія, коли, здавалося б, позитивні суспільні зрушення в дійсності лише поглиблюють кризовий стан існуючих речей: глобалізація насправді не стільки реалізує ідею рівності можливостей, скільки поглиблює нерівність між багатими та бідними країнами; процеси міжкультурної взаємодії набувають більш конфліктогенного характеру тощо.

Отже, суспільство, не позбавлене щоденних проявів агресивності, стоїть на порозі потенційної небезпеки, коли глобалізація зможе виступити каталізатором проявів агресивності за умов тимчасової відсутності дієвих механізмів її упередження та подолання. У цьому плані важливим застереженням може слугувати відома теза І. Берліна, у якій наголошувалося, що періодів і суспільств, які б шанували громадянські свободи, а також толерантно ставилися до суджень та вірувань, було дуже мало, і їх розділяла чимала відстань оази в пустелі людської одноманітності, нетолерантності й деспотизму [1, с. 232]. І саме молодь, як найбільш соціально активний прошарок суспільства, на нашу думку, здатна виступити в авангарді суспільного розвитку, у якому ідеї агресивності якщо не відійдуть у минуле, то хоча б набудуть маргінального статусу.

Зазначена вище ситуація, на нашу думку, актуалізує пошук освітніх стратегій мінімізації агресивності в сучасному суспільстві. Особливий інтерес у цьому контексті становить система вищої освіти, яка безпосередньо готує потенційно активних суб'єктів суспільного розвитку, і саме від характеру їх діяльності залежатиме, чи рухатиметься суспільний прогрес шляхом реалізації продуктивної стратегії неагресивної взаємодії, раціонального розв'язання потенційних протиріч тощо, або ж шляхом актуалізації агресії у повсякденній діяльності, відступаючи від гуманістичних ідеалів розвитку людства. Саме через вищу освіту як ефективний інструмент уперед-

ження агресивності має відбуватись трансляція наукових здобутків у галузі гуманітарного знання та соціальної практики, цивілізований досвід людства, надбання національної та світової культур, а також утверджуватись загальна спрямованість на всебічний і гармонійний розвиток кожної людини та поширення гуманістичних цінностей [4, с. 226–227].

Тож у своїй роботі сконцентруємо увагу на можливостях університетської освіти щодо мінімізації та упередження агресивності особистості, долучивши до дослідницьких контекстів специфіку освітніх феноменів, що виникають у результаті утвердження глобального інформаційного суспільства. Отже, як полюси дослідження, концептуалізуються проблеми, пов'язані з трансформацією ролі знань та інформації у сучасній вищій освіті; із упровадженням розвинених інформаційних технологій в освітній процес та відповідних цьому проблемам відкритої (дистанційної, віртуальної) освіти.

На нашу думку, зазначені освітні феномени, які продовжують кристалізуватися як освітня повсякденність, усе ж у недостатньо передбачуваних освітніх контекстах можуть резонувати з проблемами мінімізації агресивності, а наше звернення до них виглядає виправданим і своєчасним. Як застереження, із яким ми погоджуємось та приймаємо до уваги, слугує наступна теза: завжди існує небезпека неадекватної раціональної оцінки особистісних ситуацій при використанні інформаційних технологій, причому їх активне використання призводить до процесу десоціалізації людини, відособленості її від суспільства [6, с. 135–136]. До того ж, реальний ефект від застосування тих чи інших освітніх інструментів, на жаль, дуже часто докорінно відрізняється від запланованого, що має актуалізувати подальше проведення досліджень у галузі футурології освіти, що виходить за межі дослідження, репрезентованого в цій статті.

Окрім викликів інформаційно-знаннєвого характеру, система вищої освіти постає ареною реалізації глобалізаційного проекту розвитку цивілізації. Відповід-

ним чином, у філософському дискурсі актуалізуються проблеми реалізації створення глобального простору вищої освіти (у випадку України, Європейського простору вищої освіти ЕНЕА (European Higher Education Area)), ідей академічної мобільності, полікультурного освітнього простору тощо. Неоліберальна логіка глобалізації справедливо ініціює питання щодо подальшого закріплення за освітою статусу товару (послуги), поширюючи економічну ідеологію та ринкову конкуренцію в галузі вищої освіти по всьому світу: освіта традиційно розглядалась як суспільне благо, проте зараз все частіше пропонується розглядати освіту як об'єкт торгівлі, а вектор розвитку освітньої сфери вбачається у поглибленні її рис як комерційної діяльності [5, с. 226]. Неврахування зазначених тенденцій глобалізації позбавило б наше дослідження орієнтованості на розв'язання наявних безпосередніх суперечностей розвитку системи вищої освіти, зокрема, у контексті утримання нею статусу ефективного чинника протидії утвердження агресивно-орієнтованих світоглядних орієнтацій та стилів мислення у студентів.

У статті ми намагаємось дотримуватись принципів об'єктивності у висвітленні досліджуваної теми, тому хотілося б звернути увагу на те, що пошук стратегій мінімізації агресивності в системі вищої освіти в контексті сучасних цивілізаційних та технологічних викликів є предметом низки досліджень у західній філософській, психологічній та педагогічній традиції. При цьому у дослідницькі контексти потрапляють не тільки питання формування у студентів стійких світоглядних орієнтацій і когнітивних механізмів мінімізації агресивності на користь раціонального розв'язання проблем міжособистісної взаємодії, але й проблеми, асоційовані з агресивністю викладачів, комунікативним колізіям у системі «студент – викладач» тощо.

Важлива роль при цьому відведена постаті вчителя, який має транслювати ідею можливості гнучкої безконфліктної взаємодії, коли сама аудиторія перетворюється у простір, у якому гармонійно можуть співіснувати протилежні думки, різні релігійні

переконання, а гнучкість мислення та відкритість особистості до Іншого постають імперативом, що забезпечує продуктивну комунікацію та взаємодію усіх без виключення суб'єктів цього простору. Цей підхід виглядає співмірним із складним характером соціокультурної динаміки, який вимагає від студента наявності навичок нелінійного, гнучкого мислення, яке за даних умов виглядає більш евристичним за лінійне. Отже, гнучкість мислення як характеристика особистості, яка актуалізується у широкому спектрі життєвих ситуацій та дозволяє студентам зустрічати нові життєві та академічні виклики, не вступаючи у конфлікт із власними цінностями та діючи відповідно до них, може бути забезпечена прагненням викладача до розкриття потенціалу діалогічної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, з урахуванням особливості кожного та прагненням розвивати їх мислення у тісному зв'язку з нелінійним соціальним контекстом [5, с. 101–102]. Зазначений підхід Д. Дзвінчук вважає однією із сучасних тенденцій розвитку та управління освітою [2, с. 2–5].

Важливим, враховуючи досвід теоретичних напрацювань представників західних наукових шкіл, про які йшлося вище, є розширення проблемного поля агресивності шляхом включення до нього сучасних соціокультурних та антропологічних феноменів, які через об'єктивні обставини не були враховані класиками теорії агресивності (К. Лоренц, З. Фрейд, Е. Фромм, К.-Г. Юнг, представниками біхевіоризму (необіхевіоризму), інстинктивізму тощо), напрацювання яких історично припадають на початок та середину ХХ ст. Відповідно особливості проявів агресивності в суспільстві в цілому та вищій освіті зокрема під впливом процесів утвердження інформаційного (постіндустріального, знаннєвого, мережевого тощо) суспільства та тенденції глобалізації не могли бути розкритими в роботах зазначених поважних авторів.

У цьому плані в дослідженні Д. Бен-Сассона та А. Сомех стверджується, що прояви агресії у сучасному освітньому середовищі, які порушують гармонію командної роботи викладача та студентів, можуть бути більш продуктивно досліджені

через аналіз підкатегорій, що відображають динамічну природу агресії:

- обструкціонізм (особистість демонструє один із низки проявів агресивної поведінки, зменшуючи ефективність взаємодії з іншими), який може проявлятися у відмові від співпраці (порушення домовленостей чи спільних рішень), проявах принизливої поведінки (демонстративне запізнення, розмови по телефону, демонстративна неучасть у дискусіях тощо);

- демонстрація ворожості: переривання інших під час спілкування; приниження думки чи досягнень людини у присутності інших осіб; ігнорування людини під час її промови; підвищення голосу в бік іншої людини; бойкотування іншої людини;

- відкрита агресія, аж до безпосередньо фізичної агресії [7].

Ці види агресії, безумовно, корелюють із класичними уявленнями про прояви агресії, проте наближують нас безпосередньо до контекстів, у яких відбувається актуалізація агресивності у просторі вищої освіти. Відповідно кожен із пропонованих видів агресії може бути дослідженням окремо з метою пошуку стратегій подолання чи мінімізації агресивності. Особливо ж уваги, на нашу думку, заслуговує перший етап розгортання агресивних потенцій в освітньому середовищі, і саме від ефективності його подолання засобами освіти та виховання, через прояснення глибинних причин обструкціоністської поведінки тощо агресивність особистості може бути мінімізована чи навіть трансформована в прагнення до синергії в освітньому середовищі. Дослідник Т. Хагуров метафорично зауважує у зазначеному плані, що аби подолати зло та агресію, ми маємо детально вивчити цього «ворога» [8, с. 43].

Переходячи до аналізу потенційних загроз утвердження агресивних життєвих стратегій сучасної молоді в контексті поширення сучасних інформаційних технологій, хотілося б звернути увагу, що вони слугують ефективними «каналами» трансляції агресивності і можуть значно збагатити можливості для актуалізації агресивних інтенцій сучасного студентства. Ця загроза загострює потребу трансляції че-

рез вищу освіту позитивних етичних настанов для спілкування у мережі Інтернет, які б слугували бар'єром для проявів агресивності за умов анонімності, притаманних сучасному спілкуванню: у цифрову епоху агресія усе більше отримує вербальної анонімної форми, а фізичні її прояви відходять на другий план. З іншого боку, ми намагаємось дистанціюватись від засудження чи одностороннього висвітлення ролі інформаційних технологій у контексті упередження агресивності. На цьому ж наполягають європейські автори дослідження «Молодь в інформаційному суспільстві», зазначаючи наступне: «Можливо, ми всі поділені на два ворожі табори щодо Інтернету. Один табір вважає Інтернет носієм потужного потенціалу для людського прогресу, що змінить наші засади мислення, тоді як інший табір вважає його зворотнім боком прогресу хитрою (проте потужною) іграшкою або засобом для контролю над людьми, суто комерційним методом тощо. Термінологічно перший табір називають «технофілами», а іншіх – «лудитами» [10, с. 61].

Проте, звертаючись до можливостей сучасної вищої освіти, у якій усе більш активно вжитку набувають ідеї комп'ютерно-опосередкованої (дистанційної, відкритої, віртуальної тощо) освіти, щодо подолання агресивності особистості, маємо визнати, що процеси взаємодії між викладачем і студентом втрачають свій зміст: на зміну безпосередній взаємодії, у якій викладач може діагностувати агресивні настанови студента та відповідним чином врахувати їх в освітньо-виховному процесі, приходить утилітарна, алгоритмічна передача знань. Цей факт створює небезпеку втрати вищою освітою свого статусу дієвого засобу корекції агресивності студентів, що відповідним чином має бути враховано у стратегіях її подальшого розвитку, а також при оцінках потенційних духовних втрат від мінімізації діалогу між Учителем та Учніем.

Сама ж ця мінімізація безпосередньої екзистенційно наповненої взаємодії у сучасній освіті є логічною відповіддю на ринкові запити, коли для оцінки результату освітньо-виховного впливу слугують поняття «ефективність», «прибуток», «конкурентоспро-

можність» тощо. Збувається заклик П. Друкера щодо потреби зробити освіту ефективною: «Сучасна система освіти використовує занадто велику кількість викладачів. Ми повинні зробити так, щоб їх стало якомога менше. Зараз освіта знаходиться на рівні сільськогосподарства 1750 року, коли двадцять селян забезпечували продуктами одного місцевого мешканця. Ми повинні підвищити ефективність праці вчителя, багатократно посилити його вплив та значно збільшити продуктивність» [3, с. 284]. Проте філософія освіти та соціальна філософія вже зараз мають спробувати оцінити втрати у духовному вимірі вищої освіти та діагностувати загрози поширення практик агресивності в сучасному суспільстві.

Процеси глобалізації вищої освіти також несуть низку викликів, урахування яких має забезпечити університетській освіті відповідність духу епохи та сприяти подальшій мінімізації проявів агресивності студентів. Заразом глобалізаційний дух, який інтенсифікує процеси міжкультурної взаємодії у вищій освіті, створює студентам реальні можливості набуття навичок безконфліктної інтеракції з Іншим. Не останнє місце в цьому плані займають ідеї академічної мобільності, яка надає студентам можливість трансформувати як свої знання, так і світогляд у процесі знайомства з досягненнями інших освітніх систем, наукових шкіл та культур, розвинути мовні компетенції, інтегрувати фундаментальні принципи планетарної (глобальної) етики в особистий світоглядний горизонт.

Насправді, сучасна освіта як одне з пріоритетних завдань повинна підтримувати культурну різноманітність, намагаючись трансформувати її у сприятливий чинник освітньої практики, що дає навички міжкультурної взаємодії, спрямовує зусилля на посилення ефекту взаєморозуміння між конкретними індивідуумами та групами індивідуумів [5, с. 98]. Даний підхід декларує відповідність заявленому вищою освітою статусу реального інструменту зменшення напруженості міжкультурної взаємодії та засобу упередження агресивності відповідно.

Водночас навіть у розвинених західних освітніх системах ми спостерігаємо, з од-

ного боку, прагнення створити можливість для перебігу процесів надання послуг вищої освіти в неагресивний спосіб; з іншого – будь-яка освітня система залишається культурно заангажованою та не може задовольняти потреби всіх суб'єктів освіти одночасно, не може не вступати у протиріччя з усіма культурами одночасно. Як показовий приклад кількох останніх років є протестний рух у британській вищій освіті, ініційований іноземними студентами престижних навчальних закладів Об'єднаного Королівства, що має назву «Why Is My Curriculum White?» («Чому мій навчальний план білий?»).

Мова йде про ситуацію невдоволення студентами тим фактом, що навчальні плани переважно не є орієнтованими на інклюзію та культурну різноманітність: вони за своєю сутністю є колоніально-орієнтованими та євроцентричними, такими, що демонструють підтримку ідей расової та гендерної нерівності [9]. Студенти звертають увагу на те, що в курсі літератури подано 1800 робіт «білих» авторів; курси філософії та релігієзнавства представлені «білими», переважно представниками чоловічої статі, при цьому тільки в європоцентрованій ретроспективі; курс економіки беземоційно представляє трагічні процеси колонізації Індії та інших країн з позиції прибутків Британської імперії тощо [9]. Це дає нам підстави стверджувати, що більшість світових освітніх систем продовжує здійснювати багаторічний пошук ефективних стратегій упередження агресивності студентів у полікультурному освітньому просторі, проте їх остаточне концептуальне оформлення є дуже складним перспективним завданням.

Отже, у статті розглянуто «порядок денний» проблеми мінімізації та упередження агресивності з використанням потенціалу сучасної вищої освіти. Методологічним орієнтиром проведеного аналізу виступила потреба долучити до традиційних уявлень про можливості вищої освіти в упередженні агресивності зі специфікою, ініційованою поширенням практик дистанційної (віртуальної, відкритої) освіти у відповідь на розвиток інформаційних технологій, а також особливостями сучасного освітньо-

го процесу в університетах, детермінантою виникнення яких є масштабні процеси глобалізації. Показано, що пошук стратегій вищої освіти, здатних ефективно протидіяти утвердженню агресивних життєвих орієнтацій студентів, носить ускладнений характер досліджуване проблемне поле набуває нових (щодо підходів класичної теорії агресивності) абрисів, а безпосередня актуалізація агресивності – нових форм, збагачуючись сучасними соціокультурними феноменами та антропологічними практиками глобалізованого інформаційного суспіль-

ства. Евристичним, за даних умов, виглядає пошук стратегій, які б не спирались на конкретні механізми протидії наперед визначеним формам агресивності в освітньому просторі, адже складна нелінійна соціальна динаміка формує нові та непередбачувані в зазначеному плані виклики. Гідно зустріти виклики поширення ідей агресивності здатна університетська освіта, яка спирається на імператив діалогічної взаємодії, потребу розбудови гнучкості мислення та підтримку відкритості світоглядних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берлін І. Чотири есе про свободу / Ісайя Берлін ; [пер. з англ. О. Коваленка] – К. : Основи, 1994. – 272 с.
2. Дзвінчук Д. І. Сучасні тенденції розвитку та управління освітою : автореф. дис... д-ра філос. наук : 09.00.10 / Дзвінчук Дмитро Іванович ; АПН України, Ін-т вищ. освіти. – К., 2007. – 36 с.
3. Друкер П. Ф. Епоха розрива: орієнтири для нашого мінючогося общества : пер. с англ. / П. Ф. Друкер. – М. : ООО «И.Д. Вильямс», 2007. – 336 с.
4. Коломієць О. Г. Філософська парадигма упередження агресивності у сучасному суспільстві : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.03 / Олена Германівна Коломієць; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2015. – 396 с.
5. Свириденко Д. Б. Академічна мобільність: відповідь на виклики глобалізації монографія / Д. Б. Свириденко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 279 с.
6. Свириденко Д. Б. Трансформація природи людини під впливом віртуальної реальності у сучасних філософських концепціях / Д. Б. Свириденко // Мультиверсум : філософський альманах : зб. наук. праць / голов. ред. В. В. Лях. – Вип. 67. – К. : Український Центр духовної культури, 2008. – С. 129–139.

REFERENCES

1. Berlin I. Four essays on liberty / Isaiah Berlin ; [Trans. from English. O. Kovalenko]. – K. : Fundamentals, 1994. – 272 p.
2. Dzvinchuk D. I. Modern trends in education and management : Author. Thesis of dis. ... Ph.D. in Pedagogy: 09.00.10 / Dzvinchuk Dmytro Ivanovych ; APS of Ukraine, Institute of Higher. Education. – K., 2007. – 36 p.
3. Drucker P. F. The era of the gap: the benchmarks for our changing society: Trans. from English / P. F. Drucker. – M. : LLC "I.D. Williams ", 2007. – 336 p.
4. Kolomiets O. G. Philosophical paradigm of aggression prevention in modern society: Thesis of dis. ... Ph.D. in Pedagogy: 09.00.03 / Olena Hermanivna Kolomiets ; National Pedagogical Dragomanov University. – K., 2015. – 396 p.
5. Svyrydenko D. B. academic mobility, response to the challenges of globalization monograph / D. B. Svyrydenko. – K. : Printed NEA Dragomanov, 2014. – 279 p.
6. Svyrydenko D. B. The transformation of human nature under the influence of virtual reality in modern philosophical concepts / D. B. Svyrydenko // Multiversum: Philosophical Almanac : Coll. Vol. of Scient. Papers / chief. ed. V.V. Lyakh. – Vol. 67. – K. : Ukrainian Center for Spiritual Culture, 2008. – P. 129–139.

7. Ben Sasson D. Observing aggression of teachers in school teams [Electronic resource] / D. Ben Sasson, A. Somech // Teachers and Teaching: theory and practice. – Mode of access : <http://dx.doi.org/10.1080/13540602.2015.1005865>

8. Khagurov T. Evil as a Subject of Sociological Cognition: Methodological Reflections / T. Khagurov // Future Human Image. – 2017. – Vol. 7. – P. 36–45.

9. Why is My Curriculum White? [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.nus.org.uk/en/news/why-is-my-curriculum-white/>

10. Youth in the information society. – Strasbourg : Council of Europe Publishing, – 1997. – 222 p.